

EKOLOGINIS ŪKININKAVIMAS IR VERSLUMAS

Virgilijus Skulskis

Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, V. Kudirkos g. 18–2, LT-03105, Vilnius

El. paštas: virgis@laei.lt

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama ūkininkų kaip verslininkų sampratos išvirtinimo problematika, kadangi tik nedidelis autorius išreiškė tvirtą nuostatą, kad ūkininko savoka yra tolygi verslininko savokai. Pastaraisiais metais moksliniuose tyrimuose vis labiau akcentuojamas tiek ūkininkų, tiek visu kaimo gyventojų verslumasiškai ūkininkaujantys, rezultatai atskleidė, kad pagal asmenines nuostatas jie skirstytinių tris grupes: jaučiasi verslininkais, iš dalies esantys verslininkais (didžiausia grupė) ir jais nesijuaučiantys.

Pagrindiniai žodžiai: ekologinis ūkininkavimas, ūkininkas, verslininkas, verslininkystė.

Ivadas

Ekologinis ūkininkavimas, sertifikuotas ekologinės žemės ūkio gamybos plotas ir ekologiškų produktų rinka tiek visame pasaulyje, tiek Lietuvoje nuolat auga. Mokslinių tyrimų apie ekologinės gamybos duodamą naudą, t. y. apie gamintojų ekonominių rezultatų pokyčius, pakeitus gamybos būdą, apie pereinamojo laikotarpio iš tradicinės į ekologinę gamybą problemas yra nemažai. Tačiau iki šiol trūksta aiškios pozicijos dėl paties ūkininko kaip pagrindinio veikėjo statuso. Šalies mokslininkai, ankstesniais metais daugiau dėmesio skyrė ūkininko kaip tam tikro verslo subjekto sampratai (Grakauskas, 2004; Gineitienė, 2005; Žvinklys, Vabalas, 2006; Poviliūnas, 2008) ir kt.), pastaraisiais metais labiau susikoncentravę tiek į ūkininkų, tiek visų kaimo gyventojų verslumą, jį lemiančius veiksnius ir priemones verslumui didinti (Astromskienė, Ramanauskienė, 2011; Ramanauskienė, Gargasas, 2012; Rukuižienė, 2012 ir kt.). Iki šiol tik nedidelis autorius bandė išreikšti tvirtą nuostatą, kad ūkininko ir verslininko savokos yra tapačios, todėl straipsnyje sprendžiama mokslinė problema, ar galima ūkininkus prilyginti verslininkams. Nagrinėjama, kiek juos galima vertinti kaip verslininkus, kokie kriterijai tokį vertinimą galėtų atspindėti geriausiai.

Tyrimo objektas – ekologiškai ūkininkaujančiu ūkininkų nuostatos.

Tyrimo tikslas – įvertinti, ar ekologiškai ūkininkaujantys jaučiasi verslininkais. Tyime naudoti mokslinės literatūros analizės, statistinių duomenų grupavimo, palyginimo, loginės analizės, sintezės, indukcijos ir dedukcijos bei apibendrinimų **metodai**.

Teoriniai tyrimo pagrindai

Lydeka (1996), apžvelgdamas XVII–XX a. literatūrą apie sąvokos „verslininkas“ formavimąsi, apibrėžę būtinasių savybes, reikalingas verslininkams: kūrybinis aktyvumas, noras būti nepriklausomam, novatoriškumas, pasirengimas rizikuoti, organizuumas ir tikėjimas savo sėkmė. Verslininku, pasak autoriaus, galima vadinti asmenį, kuris turi tikslą ir nori, moka ir gali sėkmingai veikti, stengdamasis maksimizuoti savo naudą ir ją suteikti kitiems (Lydeka, 1996). Noras būti gyvenimo šeimininku laikomas vienu svarbiausių motyvų, verčiančių potencialius verslininkus prisiminti socialinę, psichologinę ir finansinę riziką, kuriant privatų verslą (Lydeka, 2001).

Pasak Gronsko (2001), verslininkas – tai žmogus, perkantis gamybinius ištaklius, sujungiantis juos gamybos procese ir parduodantis pagamintas prekes. Autorius papildomai nurodė, kad Marshall veikale „Ekonomikos teorijos principai“ verslininkus suskirstė į keturias grupes, kurių antroji – kai žmogus parduoda savo pagamintas arba iš kitų įsigytas prekes. Tokia traktuotė gana tiksliai atspindi ūkininko veiklą. Tai leidžia daryti išvadą, kad ūkininkas labiausiai atitinka minėtos hierarchijos pakopos formuluočę. Zakarevičius (2002) akcentavo, kad didelę įtaką tokio proceso vadybai turi gyvenimo ir gamybos būdas – vienas žemės ūkio vystymosi ypatumų.

Dambrauskienė (2002), analizuodama ekonomikos pokyčius, pasireiškiančius civilinių teisinių santykį ir darbo teisinių santykį sąveika, pažymėjo, kad atsiranda subjektais, kurie kartu yra ir savininkai, ir tam tikro darbo proceso organizatoriai bei darbuotojai. Kaip pavyzdži autorė paminėjo ūkines bendrijas, taip pat žemės ūkio bendroves, ūkininkų ūkius, kur nuosavybės santykiai susipina su darbo santykiais.

Grakauskas (2004), remdamasis agrarinės ir civilinės teisės normomis, teigė, kad ūkininkas yra verslininkas, kuris profesinės žemės ūkio veiklos pagrindu vieną ar su partneriais užsiima ūkine komercinė veikla savo vardu įregistruotame ūkininko ūkyje. McElwee ir kt. (2005) ūkininku identifikavo kaip visą darbo dieną ar jos dalį dirbantį asmenį, kurio veikla ūkyje tiesiogiai susijusi su žemės dirbimu, grūdų auginimu ir gyvulininkystės plėtojimu bei yra pagrindinis pajamų

šaltinis. Žvinklys ir Vabalas (2006), apibendrindami verslininko sąvokos vartojimą Lietuvos teisiniuose dokumentuose ir moksliniuose straipsniuose, pažymėjo, kad yra tam tikros painiausios, tačiau jie vienareikšmiai teigė, kad ūkininkai gali būti laikomi verslininkais ir negali būti traktuojami kaip darbuotojai.

Gineitienė (2005), analizuodama verslo kūrimą ir valdymą, ūkininko ūkį apibūdino kaip individualią įmonę, veikiančią žemės ūkyje ir vystantį žemės ūkio versla, kuriuo ūkininkas verčiasi su savo šeima arba samdomais darbuotojais. Januška (2009), nagrinėdamas individualios įmonės teisinį statusą šalies teisinėje sistemoje, laikosi kitokios pozicijos ir pažymi apie tam tikrą takoskyrą, rodančią, kad ūkininkai, kaip ir individualių įmonių savininkai, yra laikomi savarankiškai dirbančiais asmenimis, tačiau jie skiriasi, kai ūkininkams ir jų partneriams, išgijusiems teisę gauti pašalpą, ši mokama, neatsižvelgiant į pajamas, nuo kurių skaičiuojamos ligos ir motinystės socialinio draudimo įmokos. Kazakevičius (2011), nagrinėdamas tradicinių ir ekologinių ūkininkų gaunamas gamybos subsidijas, teigia, kad ūkininko ūkis – tai nepripažinta Lietuvos Respublikos įmonių įstatyme individuali įmonė, plėtojanti žemės, miškų ir vidaus vandenų ūkio produktų gamybą, savo ūkyje pagaminantį produktą perdibimą, realizavimą ir paslaugų teikimą šiai veiklai vykdyti, siekiant gauti pelno.

Pyyssainen, Anderson, McElwee ir Vesala (2006), tyrinėdami ūkininko, tiek užsiimančio tradiciniu ūkininkavimu, tiek diversifikuojančio savo veiklą, statusą, pateikia išvadą, kad ūkininkai, konkuruodami rinkos sąlygomis, turi atligli pagrindines verslininko funkcijas. Tačiau, pasak šių autorų, tam tikrų verslininkystės žinių trūkumas ir veiklos specifika apskunkina ūkininkų kaip verslininkų identifikavimą. Vesala, Peura ir McElwee (2007), nagrinėdami smulkų kaimo vietovių verslininkų ir ūkininkų verslumą bei savęs identifikavimą, apklausę 1 238 respondentus Suomijoje, nustatė, kad ūkininkai, diversifikuojantys savo veiklą, labiau jaučiasi verslininkais nei tradiciniai ūkininkai, tačiau jie savęs neidentifikuojia verslininkais taip stipriai, kaip tai daro smulkūs verslininkai. Ūkininkų diversifikuojančių savo veiklą, ir tradicinių ūkininkų pagrindinis skiriamasis bruožas yra asmeninė veiklos kontrolė ir atsakomybė už priimtus sprendimus bei pasiektais rezultatus (Vesala et al., 2007).

Nagrinėdamos, kaip kinta samprata apie ūkininko verslą, Couzy ir Dockes (2008), atlirkusios mokslinės literatūros analizę ir papildomai apklausius 40 respondentų dviejuose Prancūzijos regionuose, pastebėjo, kad ūkininkai vis labiau tampa profesionalai: auga jų organizacinių, valdymo ir žmogiškųjų ištaklių žinių vertė. Jie vis labiau vertina visuomenės lūkesčius, kai apibūdinamas jų darbas, todėl jie vis labiau save laiko verslininkais. Prie panašios išvados priėjo

ir McElwee (2008), analizuodamas ūkininkų taksonominiją. Jis teigia, kad ūkininkai yra verslininkai, tačiau jiems dažnai trūksta verslininkystės žinių. Tapti verslininkais jiems sunkiau nei dirbantiems kituose ekonominės veiklos sektoriuose.

Clark (2009), nagrinėdamas ūkininkų verslininkystės ir veiklos diversifikavimo klausimus bei išskirdamas 6 identifikavimo požymius, apklausė 118 žemės ūkio, daugiausia – šeimos narių valdomų įmonių vadovų, ir 15 ūkininkų, o gautos rezultatus lyginome apklausdamas 68 valstybinių ir konsultavimo institucijų respondentus. Minėta apklausa parodė, kad dauguma tokų įmonių vadovų laikė save inovatyviais. Ūkininkų apklausa visiškai patvirtino, kad jie jaučiasi verslininkais. Valstybinių ir konsultavimo institucijų respondentai, tam pritardami, pažymėjo teikiamų šioje srityje paslaugų trūkumą.

David, Mundler, Demarle ir Ingrand (2010), nagrinėdami ekologinių ūkininkų ilgalaikes strategijas pietyričių Prancūzijoje, konstatoavo, kad daugumoje atvejų ūkininkai sujungia verslininko ir darbuotojo funkcijas. Tyrinėdami grupės ūkininkų ir jų ūkių veiklos pokyčius per 14 metų, autorai pažymi, kad didėja ūkių veiklos diversifikavimas, kartu didėja ir ūkininkų, laikančių save verslininkais, skaičius (David et al., 2010). Eastwood ir Kenny (2012), analizuodami inovatyvių mechanizuotų pieno ūkių Australijoje vystymosi perspektyvas ir apklause 82 respondentus, dirbančius šių sistemų kūrimo, pardavimo bei aptarnavimo srityse, ir 27 respondentus – ūkininkus, nustatė, kad dauguma jų patvirtino suvokimą ūkininko kaip verslininko.

Vienu požymiu, rodančiu asmens organizacinię ir komercinę veiklą, yra jo verslumas. Markevičius (2003) ūkininkų verslumą įvardijo kaip gebėjimą organizuoti žemės ūkio gamybą ir komerciją, pasiekiamą verslininko įgimtomis ir įgytomis savybėmis. Kuo daugiau tokų savybių ir įgūdžių turi ūkininkas, tuo jo verslumas didesnis. Verslininkystės žinias ir gebėjimus vertindamas Smit (2004) akcentavo, kad verslininkystė tapo labai svarbiu ūkininkavimo aspektu, ir šis aspektas vis stiprėja. De Lauwere (2005), nagrinėdama verslininkystės sampratos vystymąsi Nyderlandu žemės ūkyje, atliko daugiau kaip 750 ūkininkų apklausą telefonu. Verslininko samprata tarp ūkininkų buvo apibrėžta kaip orientacija į strateginį vystymąsi, socialinę kryptį, ūkio plėtrą ir finansinį stabilumą. Tyrimo medžiaga parodė, kad socialiai orientuoti ir siekiantys ūkio didėjimo išsiskyrė pagal savo asmenines savybes, o jų rezultatai buvo geriausiai. Tačiau McElwee (2005) vadovaujama grupė mokslininkų, atlirkusi mokslinės literatūros analizę 6 ES valstybėse apie ūkininkų verslininkystę, priėjo prie išvados, kad tuo metu tikslus apibrėžimas apie tokią ūkininkų veiklą nebuvo iki galio susiformavęs. Smulkios ver-

slininkystės terminologija ir charakteristikos sunkiai suprantamos, nagrinėjant ūkininkų požiūrius, o ūkininkavimas nėra homogeniškas sektorius (McElwee et al., 2005). Ališauskas (2006), atkreipdamas dėmesį į kaimo žmonių ir ūkininkų gyvensenos ypatumus, ypač akcentuoja jų sėslumą, konservatyvumą, nesubėjamą priimti svarbių sprendimų. Patirtis, žinios žemės ūkyje jiems suteikia pasitenkinimą ir pripažinimą vietinėje aplinkoje. Darbas, siekiant naudos jiems yra sinonimai arba tapačios sąvokos, sudarančios gyvenimo prasmę (Ališauskas, 2006).

Stripeikis (2008), tyrinėdamas verslininkystės procesą verslo organizacijose, teigia, kad verslo kūrimo žingsnis reikalauja iš verslininko ne tik gerai pažinti save, bet ir iš anksto numatyti verslo kūrimo proceso etapus, jų įgyvendinimo strategiją bei įveikti daugybę biurokratinių reikalavimų. Adamonienė ir Šilingienė (2008), analizuodamos šalies kaimo gyventojų verslumo ypatybes, nurodė, kad respondentai pabrėžė jų versle svarbiausiomis esant specialias ir ekonominės žinias.

Blom-Zandstra ir van Keulen (2008), besigilindami į ekologinių ūkininkų verslininkystę daržininkystės-sodininkystės sektoriuje Nyderlanduose ir apklausę respondentus interviu būdu, išskiria dvi ūkininkų grupes: siekiančius pelno ir siekiančius didesnės vertės, t. y. veikiančius dėl ekologinių paskatų. Kaip vieną iš svarbiausių jų verslininkystės požymių jie identifikavo ilgalaikių tikslų siekimą, gaunant naudą per trumpą laikotarpį. McElwee ir Bosworth (2010), tyrinėdami ūkininkų, diversifikuojančių savo veiklą, verslumą pagal rizikos prisiėmimo, orientacijos į veiklą bei pelno didinimą ir inovatyvumo kriterijus, bei apklausę 609 respondentus Jungtinėje Karalystėje, apibendrina, kad šie kriterijai yra pakankami ir leidžiantys gana tiksliai vertinti juos kaip verslininkus.

Pascucci, Capitano ir Del Giudice (2010), nagrinėdami Italijos ekologinių ūkininkų vertės kūrimo strategijas, pasinaudojant ūkininkų apskaitos duomenų tinklo (ŪADT) duomenų baze, modeliuodami tyrinėjo 981 respondento ekonominius rodiklius, suskirstydami ūkininkus pagal veiklos kryptis į tris grupes: dalyvaujantys kaimo plėtros ir agroaplinkosaugos priemonėse; plėtojantys tiesioginius pardavimus bei įvairinantys veiklą ir patys perdirbantys žemės ūkio produktus arba esantys tokios paskirties kooperatyvų nariais. Pasak minėtų autorų, verslininkų kategorija labiausiai atitiko antrosios grupės ūkininkai (Pascucci et al., 2010).

Astromskienė ir Ramauskienė (2011), analizuodamos kaimo gyventojų verslumą, priėjo prie išvados apie stiprėjančią Lietuvos kaimo gyventojų nuostatą užsiimti nuosavu verslu. Tačiau jos įvardija ir daug uždaviniių: ugdyti pasitikėjimą savimi, savarankiškumą, kūrybingumą, iniciatyvumą; mokyti analizuoti

problemas ir priimti sprendimus; kritiškai mąstyti, siekti užsibrėžto tikslų; mokėti įvertinti savo galimybes ir apskaičiuoti rizikuoti bei pasinaudoti aplinkos teikiamomis galimybėmis. Visa tai reikia įgyvendinti, skatinant gyventojų iniciatyvas.

Teorinių šaltinių analizė rodo, kad įvairūs autorai naudojo skirtingus ūkininkų kaip verslininkų identifikavimo kriterijus: vieni jų daugiau naudojos pasiektais ūkiuose ekonominiais rodikliais, kiti vertino ūkininkų asmenines savybes, būdingas verslininkams. Tikėtina, šių kriterijų junginys galėtų būti tinkamesnė sistema, siekiant apibudinti ūkininkus kaip verslininkus. Tačiau reikia pripažinti, kad iki šiol bendros, nusistovėjusios ūkininko kaip verslininko sampratos nėra. Šiame straipsnyje autorius laikosi nuostatos, kad bet kokios vertės sukūrimas ir jos realizavimas parduodant yra verslas, – tai leidžia teigti, kad tiek šeimos ūkis, kuris bent nedidelę dalį sukurtais vertės realizuoja parduodamas, tiek į kapitalą orientuotas ūkis turi būti laikomi verslu, o ūkininkas – verslininku.

Analizuojant individu bruožus, kurių svarba verslininkystėje ypač didelė, reikia pažymėti, kad dalis jų yra įgimti, kita dalis formuoja ankstyvoje vaikystėje matant tam tikrą šeimos modelį ir atitinkamą aplinką (kaimo gyventojui aplinka yra skatinanti panašią gyvenseną). Šalies kaimo vietovėse dominavo žemės ūkio veikla, taigi jaunimas pasamonėje buvo orientuojamas į žemės ūkio veiklą. Pastaraisiais metais, kai ekologinis ūkininkavimas įgauna vis didesnius mastus, galima daryti prielaidą apie tam tikros dalies jaunosios kartos, teigiamų nuostatų apie ekologinį ūkininkavimą ir ekologinę gyvenseną formavimą. Visgi šioje vietoje tikslingo prisiminti, kad ūkininkai yra tam tikra specifinė gamintojų grupė, kurios rezultatai daugiausia pasiekiami asmeniniu ir savo šeimos narių darbu, darbuotojų samdos principas nėra labai paplitęs dėl darbų apimties ir sezoniškumo ūkyje. Dažniausia ūkininkui veikloje padeda šeimos nariai, todėl tikėtina, kad strateginius sprendimus jis priima kartu su šeimos nariais. Perėjus prie ekologinio ūkininkavimo, atsiranda papildomų galimybių aprūpinti šeimos narių darbo vietomis, daugiau bendrauti, o tai labiau suburia šeimą.

Gasson vadovaujama mokslininkų grupė, atlikusi mokslinės literatūros Jungtinėje Karalystėje apžvalgą, priėjo prie išvados, kad nors dauguma ūkininkų veiklą vykdo kaip šeimos verslą, tačiau šeimos dimensija šiame versle nepakankamai vertinama, dažnai susikerta šeimos funkcijos ir šeimos verslas (Gasson et al., 1988). Pritchard, Burcch ir Lawrence (2007), tyrinėdami verslininkystės tendencijas tarp Australijos pomidorų augintojų, pastebėjo, kad čia plėtojasi ūkininkavimas šeimos pagrindu. Autoriai tokį procesą pavadino ūkininko šeimos verslu (Pritchard et al., 2007). Poviliūnas (2008), apžvelgdamas ūkininkijos

kaip tam tikro socialinio sluoksnio ekonominę raidą istoriniu aspektu, ūkininkų laiko verslininką, šeimos ūkių pertvarkant į kapitalą orientuotą ūkį, gaminant prekinę produkciją, kurio veikla gali apimti ne tik žemės ūkių, bet ir kitas veiklos sritis.

Apibrėždami šeimos verslą, Bakšytė ir Stripeikis (2011) naudoja tris esminius kriterijus: dalyvavimas įmonės valdyme, nuosavybės teisės, verslo perdavimas iš kartos į kartą. Todėl, pasak autorių, šeimos verslas gali būti apibrėžiamas kaip įmonė, kur šeimos nariai yra savininkai, turintys įtakos organizacijos strategijai ir pagrindinei politikai, palaiko ketinimą išlaidyti verslą šeimoje bei valdo pagrindinį akcijų paketa, o verslo valdymas perduodamas iš kartos į kartą (Bakšytė, Stripeikis, 2011).

Ūkininko kaip verslininko ir ūkio kaip šeimos verslo sąvoką sąsajos suponuoja nagrinėti ir ūkį kaip organizaciją. Žilinskas, Martinkus ir Staleranka (2004) organizaciją laiko du ar daugiau žmonių, kartu dirbančių tam tikroje struktūroje, kad pasiektų pageidaujamą tikslą ar tam tikrą tikslą visumą. Pagal šalies ŪADT duomenis, 2006–2010 m. ekologiniame ūkyje vidutiniškai dirbo 1,6–1,9 salyginio darbuotojo (Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011). McElwee (2006), nagrinėdamas ūkininkų kaip verslininkų problematiką, pritarė, kad mažų organizacijų vadyba yra gana individualus ir skirtingas procesas, paremtas požiūriu savininkas-savininkas / vadovas, tai ypač žymu smulkų ūkių sektoriuje.

Raupelytė ir Liesionis (2008), remdamiesi 110 ūkininkų apklausos rezultatais, teigia, kad ūkininkai ūkyje vykdo valdymo veiklas kaip ir organizacijų vadovai, o ūkininko ūkį reikia nagrinėti kaip verslo organizaciją. Panašios nuostatos laikosi Jasinskas ir Simanavičienė (2009), kadangi, gilindamiesi į valstybės teikiamą paramą ir ūkininkų socialinės atsakomybės klausimus, ūkininkus, plėtojančius ekologinį ūkį, išskiria kaip socialiai atsakingus, o ūkininkų ūkius priilygina įmonėms. Matekonienė, Kozlovskaja, Kuliešis ir Lukošiutė (2011), tyrinėdami Lietuvos žemės ūkio subjektų organizacinės elgsenos įtaką narių verslumui bei sukurdami vieną tyrimo modelį, laikosi pozicijos, kad ūkininko ūkis, nepriklausomai ar ūkis be samdomojo ar su samdomuoju darbu, bei žemės ūkio bendrovės nagrinėtinės kaip verslo organizacijos. Minėti autoriai daro išvadą, kad organizacijos organizacinės elgsenos išsvystymo lygis yra glaudžiai susijęs su jos valdomu žemės ūkio naudmenų plotu ir vidutiniu metiniu darbuotojų skaičiumi (Matekonienė ir kt., 2011).

Lietuvoje vidutinis ekologinis ūkis yra daugiau nei 55 ha (vidutinis plotas iki šiol nuolat augo), todėl galima daryti prielaidą, kad šiuose ūkuose dominuoja ūkininko ir jo šeimos narių darbas. Tik stambesni ūkininkai darbų piko metu (pavasarinių sėjos, derliaus nuėmimo ir pan.) papildomai samdo darbuotojus iš

šalies, ir nors tai gana trumpalaikiai reiškiniai, tačiau tai dar vienas ūkio kaip organizacijos papildomų požymių. ŪADT duomenimis, 2006–2010 m. šalies ekologiniame ūkyje samdomų darbuotojų darbo sąnaudos sudarė nuo 7,7 iki 11,1 proc. visų darbo laiko sąnaudų (Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011).

Tyrimo metodika ir rezultatai

Nagrinėjant ekologiniams ūkininkavimui įtaką darančius veiksnius, 2007 m. gruodžio mėn. – 2008 m. vasario mėn. buvo atliktas Lietuvoje ekologiškai ūkininkaujančių nuomonų kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa. Siekiant detaliau išsiaiškinti atskiras ūkininkaujančių nuostatas, buvo suformuluota atitinkama klausimyno dalis. Atsitiktinei imčiai nustatyti buvo panaudota Malhotra rekomenduota metodika, apklausti 459 respondentai. Pradiniai surinktu anketų duomenys apdoroti SPSS 16.0 programa. Teritorinis ekologiškai ūkininkaujančių respondentų atsakiusių į anketas, pasiskirstymas šalyje pagal 2006 m. sertifikavimo duomenis artimas visumai (Skulskis, Vitunskienė, 2008). Modernių empirinių socialinių tyrimų praktikoje priimta, kad apklausos validumas ir patikimumas tikrinami specialiomis statistinėmis priemonėmis, pagrindiniu skalių kokybės patikrimimo instrumentu buvo faktorinės validacijos technika (Merkys, 1999). Respondentų vertinimo subskalėms būdinga gana aukšta metodologinė kokybė, jų vidinės konsistencijos koeficientai aukšti, siekia 0,55–0,85 ribą, aukštos ir kitų kontroluojamų rodiklių reikšmės (Skulskis, 2010).

Kaip pažymi kai kurie autoriai (Dambrauskienė, 2002; McElwee et al., 2005 ir kt.), ūkininkai turi specifinių bruožų – jie yra ir kaip verslininkai, ir kaip darbuotojai. Todėl viena tyrimo užduočių buvo skirta įvertinti, ar patys respondentai jaučiasi verslininkai. Tyrimo metu nustatyta, kad esantys verslininkai jaučiasi tik 26 proc. respondentų, iš dalies esantys verslininkai – 42 proc. respondentų (šis skaičius gana tolygiai pasiskirstė pagal ūkininkų ūkį dydį), o tam nepritariantių buvo apie 26 proc. Verslininkais jaučiasi daugiausia stambiausi ūkininkai, turintys 80 ir daugiau ha, o labiausiai nesijaučia smulkūs (iki 10 ha). Didėjant ūkiui, ši nuostata tolygiai stiprėja. Respondentų, besiorientuojančių į ekologinę gyvenseną ir besijaučiančių verslininkais skaičius, yra 1,5 karto didesnis nei tik siekiančių gauti pelną, jie stipriau motyvuoti. Tokios nuostatos įtvirtinimas galėtų sudaryti papildomas prielaidas tobulinti teisinę bazę, kuri reikalinga spręsti kylantiems klausimams dėl ūkininkų ir jų šeimos narių teisių į nuosavybę, gautų pajamų panaudojimo ir kitiems sprendimams priimti.

Nemažai tyréjų yra pastebėjė, kad jaunesni ūkininkai iniciatyvesni, greičiau reaguojant į rinkos poky-

čius ir lengviau prisitaiko prie besikeičiančių sąlygų. Tikėtina, kad ir verslininkais labiau turėtų jaustis jauunesnio amžiaus ūkininkaujantys ekologiškai. Respondentų atsakymai leidžia teigti, kad iš besijaučiančių verslininkais grupės net 34 proc. yra ne vyresni kaip 40 m., t. y. jaunieji ūkininkai. Dar apytiksliai 25 proc. šio amžiaus respondentų yra besijaučiančių „iš dalies verslininkais“ grupėje. Tačiau 28 proc. minėtos amžiaus grupės respondentų nesijaučia verslininkai. Visose šiose grupėse vyru nuostatos buvo išreikštос stipriaus nei moterų.

Gerokai daugiau (beveik 56 proc.) aukštajį išsilavinimą turinčių respondentų jaučiasi verslininkai. Visiškai priešinga tendencija tarp turinčių tik pagrindinį išsilavinimą: jaučiasi esą verslininkai tik 4,3 proc., nesijaučia beveik 11 proc. ir „iš dalies verslininkais“ jaučiasi 3,1 proc. Išskirtinių tendencijų, kad, ilgėjant ekologinio ūkininkavimo laikotarpiui, stiprėtų buvimo verslininku jausmas, respondentų atsakymuose nustatyta nebuvo.

Specifinis ekologinio gamybos būdo bruožas tas, kad tam tikrą laikotarpi (2–3 m.) ūkiui suteikiamas pereinamojo laikotarpio statusas. Tuo metu ūkis keičia gamybos pobūdį, mažėja bendras išauginamas derlius, o jo produktai dar negali būti pateikti į rinką kaip ekologiški ir juos tenka realizuoti kaip tradicinius. Šis laikotarpis ekonomiškai sunkesnis ūkininkui dėl gerokai sumažėjusių iplaukų už parduotus produktus, tačiau teikiama parama ši sumažėjimą beveik kompensoja. Tyrimo metu nustatyta, kad sumažėjusias pajamas (išskaitant visas išmokas) pažymėjo 24 proc. respondentų, tačiau net 52 proc. džiaugėsi jų padidėjimu. Tarp respondentų, kurių ūkiai turi pereinamojo laikotarpio statusą, besijaučiančių verslininkais skaičius visose grupės buvo labai panašus: 20,9–22,3 proc..

Beveik pusę respondentų, vertindami ūkio perdavimo ir veiklos testinumo, t. y. vieno svarbiausių ūkio strateginių tikslų sieki, jau planavo ūkį perduoti savo vaikams. Daugiausia tai buvo ūkininkai, turintys 10–40 ir daugiau kaip 80 ha dydžio ūkius. Beveik 23 proc. respondentų vaikų dar neturėjo arba jų vaikai buvo per jauni, kad galėtų perimti ūkį, o beveik 28 proc. neplanavo tokio perdavimo. Tuo tarpu Bakšytė ir Stripeikis (2011) vykdotos respondentų apklausos metu nustatė, kad nežiūrint vadovų įsitikinimo (90 proc.), kad verslas tės ir toliau jį valdys šeimos nariai, tik nedaugelis jų (20 proc.) šiuo metu planuoja verslo perdavimą kitai kartai ir ruošia būsimus paveldėtojus.

Reikšmingu verslumo požymiu – novatoriškumu – galėtų būti iššūkis tradicinį ūkininkavimą keisti į ekologinę žemdirbystę. Cannarella ir Piccioni (2010), besigilindamos į ūkininkų plėtojamo gamybos būdo keitimo klausimus, laikosi nuostatos, kad

ūkininkai, kurie pereina iš tradicinio ūkininkavimo į ekologinį pagal savo prisiiamamą riziką, psichologines nuostatas, jautimąsi ir elgseną yra prilygintini verslininkams. Todėl ir tyrimo anketėje buvo pateiktas klausimas, ar ekologinis ūkininkavimas (neskaitant paramos) suteikia daugiau galimybų sėkmingai vystyti ūkį. Atsakymų variantai parinkti ir analizuoti pagal Likerto skalę. Respondentų, laikančių save verslininkais, sutinkančių ir nesutinkančių su šiuo teiginiu atsakymai pasiskirstė beveik po lygiai, tačiau visiškai nesutinkančių buvo beveik 2 kartus daugiau nei visiškai pritariančių. Iš dalies besijaučiančių verslininkais grupėje nesutinkančių buvo truputį daugiau nei pusę šios grupės respondentų, o visiškai nesutinkančių buvo 2,6 karto daugiau nei visiškai pritariančių. Nesijaučiančių verslininkais grupėje nesutinkančių buvo beveik 57 proc., o visiškai nesutinkančių buvo 2,8 karto daugiau nei visiškai pritariančių. Tai-gi tenka pripažinti, kad šiuo klausimu dominavusios neigiamos nuostatos parodo respondentų ribotą arba labai atsargų tikėjimą ekologinės žemės ūkio gamybos kaip verslo perspektyvomis.

Verslininkai turi pasižymėti tam tikromis individualiomis savybėmis ir turėti stiprią motyvaciją pri- siimti socialinę, psichologinę ir finansinę riziką. Verslininkais save laikantys respondentai siekė gauti tinkamas pajamas ir taip patenkinti savo poreikius (36 proc.), kurti ir matyti savo ateities planus (28 proc.), siekė jaustis nepriklausomais (25 proc.). Analogiški prioritetai ir tarp besijaučiančių „iš dalies verslininkais“: gauti tinkamas pajamas ir taip patenkinti savo poreikius siekė 28 proc., kurti ir matyti savo ateities planus – beveik 25 proc. ir siekė jaustis nepriklausomais – 26 proc. Gana sunkoka paaiškinti tokį tolygų jų atsakymų pasiskirstymą. Tuo tarpu nesijaučiančių verslininkais prioritetas gauti tinkamas pajamas ir taip patenkinti savo poreikius buvo labai ryškus (41 proc.), o kiti prioritetai jiems atrodė kur kas mažiau svarbesni (atitinkamai 20 ir 14,5 proc.). Tyrimas parodė, kad šios grupės 8,5 proc. respondentų akcentavo pasitikėjimo savimi svarbą, kai tarp besijaučiančių verslininkais tokį buvo tik 2,6 proc.

Moudry, Hartl, Cudlinova, Moudry, Konvalina ir Sramek (2009), lygindami ekologinio žemės ūkio vystymąsi Austrijoje ir Čekijoje bei naudodami administracinius ir antrinius duomenų šaltinius, pažymėjo, kad ekologinių ūkininkų įvaizdis Čekijoje prastas. Jis galėtų būti stiprinamas, juos pristatant kaip verslininkus. Todėl mūsų respondentams buvo užduotas klausimas apie kitų ūkininkų požiūrį į juos. Paaiškėjo, kad nepatenkintų buvo 46 proc., o patenkintų skaičius buvo beveik 2 kartus mažesnis.

Išvados

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigt, kad daugelyje analizuotų užsienio ir Lietuvos mokslininkų tyrimų iki šiol nėra bendros, nusistovėjusios ūkininko kaip verslininko sampratos. Šios nuostatos itvertinimas galėtų sudaryti papildomą prielaidą tobulinti teisinę bazę ūkininkų ir spręsti jų šeimos narių teisių į nuosavybę klausimus.

Iš tyrimo empirinių duomenų matyti, kad ekologiškai ūkininkaujantys pagal savo asmenines nuostatas skirstytini į verslininkus, iš dalies esantys verslininkai ir nesijaučiantys verslininkai. Pirmoji ir trečioji respondentų grupės yra beveik lygios pagal respondentų pasiskirstymą.

Gerokai daugiau respondentų turinčių aukštajį išsilavinimą, jaučiasi esą verslininkai. Visiškai priešingas požiūris vyrauja tarp turinčių tik pagrindinį išsilavinimą: jaučiasi verslininkais 4,3 proc., iš dalies – 3,1 proc., nesijaučia beveik 11 proc. tiriamujų. Tendencijos, kad ilgėjant ekologinio ūkininkavimo laikotarpiui sustiprėtų nuostata, kai ūkininkas pasijunta tikru verslininku, respondentų atsakymuose nenustatyta.

Visų grupių respondentų trys svarbiausieji ūkininkavimo tikslai buvo analogiški, tačiau kiekvieno jų svarba buvo įvertinta skirtingai. Siekiant tinkamas pajamas ir taip patenkinti savo poreikius daugiausia akcentavo ūkininkai, nesijaučiantys verslininkais.

Beveik pusė respondentų jau planavo ūki perduoti savo vaikams, t. y. užtikrinti ilgalaikį ūkio veiklos tęsinumą. Beveik 28 proc. neplanavo tokio perdavimo.

Literatūra

1. Adamonienė, R., Šilingienė, V. (2008). Lietuvos kaimo gyventojų verslumo ypatumai. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 12 (1), 6–11.
2. Ališauskas, K. (2006). Ūkininkavimo sąlygos ir Šiaulių regiono problemos. *Ekonomika ir vadyba: aktualios ir perspektyvos*, 1 (6), 5–10.
3. Astromskienė, A., Ramanauskienė, J. (2011). Kaimo gyventojų verslumas: problemos ir gerinimo galimybės. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 5 (29), 22–32.
4. Bakšytė, S., Stripeikis, O. (2011). Šeimos verslo įmonių valdymo ypatumai. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 2 (26), 22–30.
5. Blom-Zandstra, M., van Keulen, H. (2008). Innovative concepts towards sustainability in organic horticulture: testing a participatory technology design. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 6 (3), 195–207.
6. Cannarella, C., Piccioni, V. (2010). “Do the right thing”: Innovation and Diffusion and Risk dimensions in the Passage from Conventional to Organic agriculture. *Journal of central European Agriculture*, 11 (1), 113–130.
7. Clark, J. (2009). Entrepreneurship and diversification on English farms: Identifying business enterprise characteristics and change processes. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 21 (2), 213–236.
8. Couzy, C., Dockes, A. C. (2008). Are farmers business people? Highlighting transformations in the profession of farmers in France. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 6 (3), 407–420.
9. Dambrauskienė, G. (2002). Civilinių ir darbo sutarčių sąveika. *Jurisprudencija*, 28 (20), 7–16.
10. David, C., Mundler, P., Demarle, O., Ingrand, S. (2010). Long-term strategies and flexibility of organic farmers in southeastern France. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8 (4), 305–318.
11. Eastwood, C., Kenny, S. (2012). Assessing the impact of uncertainty in automatic milking innovation systems – an international perspective. *The 10th European IFSA Symposium 2012 07 01-04*. Aarhus University, Aarhus, Danija.
12. Gasson, R., Crow, G., Errington, A., Hutson, J., Marsden, T., Winter, D. M. (1988). The farm as a family business: a review. *Journal of Agricultural Economics*, 39 (1), 1–41.
13. Ginetienė, Z. (2005). *Verslo kūrimas ir valdymas*. Vilnius: Rosma.
14. Grakauskas, E. (2004). Ūkininko ūkio teisinis statusas. *Teisė*, 50, 1–7.
15. Gronskas, V. (2001). *Prekinė verslininkystė ir natūrinė ūkinė veikla*. Kaunas: Technologija.
16. Januška, V. (2009). Individualios įmonės statusas Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. *Vadyba*, 3 (16), 25–31.
17. Jasinskas, E., Simanavičienė, Ž. (2009). Valstybės paramos įtaka ūkininkų ūkio socialinei atsakomybei. *Ekonomika ir vadyba*, 14, 257–263.
18. Kazakevičius, Z. (2011). Gamybos subsidijos – pelningo ūkininkavimo pagrindas ūkininkų ūkiuose. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 1 (25), 124–133.
19. Matekonienė, J., Kozlovskaja, A., Kuliešis, G., Lukošiutė, I. (2011). Lietuvos žemės ūkio subjektų organizacinių elgsenos įtakos narių verslumui tyrimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 4 (28), 83–90.
20. Markevičius, P. (2003). Ūkininkų verslumo veiksnių. *Kaimo plėtra: globalizacijos ir integracijos iššūkiai Rytų ir Vidurio Europos kaimui*, 84–85. Akademija: Lietuvos žemės ūkio universitetas / Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
21. McElwee, G., Bolliger, C., Rudmann, C., Haplin, D., McClelland, C., Jukema, N., de Wolf, P., Pyysainen, J., Zmarlicki, M., Miele, M. (2005). Developing entrepreneurial skills of farmers SSPE-CT-2005-006500. *A Literature review of entrepreneurship in agriculture*, UK: University of Lincoln.
22. McElwee, G. (2006). Farmers as entrepreneurs: developing competitive skills. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 11 (3), 187–206.
23. McElwee, G. (2008). A taxonomy of entrepreneurial farmers. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 6 (3), 465–478.

24. McElwee, G., Bosworth, G. (2010). Exploring the strategic skills of farmers across a typology of farm diversification approaches. *Journal of farm management*, 13 (12), 819–838.
25. Merkys, G. (1999). Testavimas – socialinių mokslų principas. Metodologinio diskurso projekcija. *Socialiniai mokslai*, 2 (19), 7–22.
26. Moudry, J., Hartl, W., Cudlinova, E., Moudry, J., Konvalina, P., Sramek, J. (2009). Major problems of organic farming – experience transmission. *Lucrări Științifice, Seria Agronomie*, 52, 327-333.
27. Lydeka, Z. (1996). Verslininkas, verslumas ir verslininkystė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2, 137–146.
28. Lydeka, Z. (2001). *Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai*. Kaunas: VDU leidykla.
29. Pascucci, S., Capitano, F., Del Giudice, T. (2010). Value Creation Strategies in Credence Food Productions: The Case of Organic Farming in Italy. *Proceedings in System Dynamics and Innovation in Food Networks 2010*, 265–273.
30. Pyysiainen, J., Anderson, A., McElwee, G., Vesala, K. (2006), Developing the entrepreneurial skills of farmers: some myths explored. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 12 (1), 21–39.
31. Poviliūnas, A. (2008). *Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida*. Vilnius: Apostrofa / Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
32. Pritchard, B., Burch, D., Lawrence, G. (2007). Neither ‚family‘ or ‚corporate‘ farming: Australian tomato growers as farm family entrepreneurs. *Journal of Rural Studies*, 23 (1), 75–87.
33. Ramanauskienė, J., Gargasas, A. (2012). Kaimo gyventojų verslumo, kaip pasirengimo verslininkauti veiksmo, formavimas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 3 (32), 118–129.
34. Rukuižienė, R. (2012). Discontinuity between entrepreneurship development and social capital in rural areas. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 3 (32), 130–139.
35. Smit, A. B. (2004). Changing external conditions require high levels of entrepreneurship in Agriculture, in: Bokelman, W. (Ed.), *Acta Horticulturae*, 655, 167–173. Proceedings of the 15th International Symposium on Horticultural Economics and Management, Berlin, Germany.
36. Skulskis, V., Vitunskienė, V. (2008). Ekologinio ūkininkavimo išoriniai veiksnių. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 14 (3), 141–149.
37. Skulskis, V. (2010). *Ekologinio ūkininkavimo veiksniai modeliavimas*. (Daktaro disertacija, Vadybos ir ekonomikos universitetas).
38. Stripeikis, O. (2008). Antrepreneurėskumo formavimas Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 15 (4), 165–174.
39. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2007, 2008, 2009, 2010, 2011). *Ūkių veiklos rezultatai (ŪADT tyrimo duomenys)*. Vilnius: AB „Spauda“.
40. Vesala, K. M., Peura, J., McElwee, G. (2007). The split entrepreneurial identity of the farmer. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 14 (1), 48–63.
41. Žilinskas, V., Martinkus, B., Staleranka, A. (2004). *Verslo vadybos pradmenys*. Kaunas: Naujasis lankas.
42. Žvinklys, J., Vabalas, E. V. (2006). Apie verslo kalbą, *Pinigų studijos*, 1, 105–112.

Skulskis, V.

Organic Farming and Entrepreneurship

Summary

The research problem dealt with in the article is whether farmers can be considered entrepreneurs, what to take into consideration, what criteria might be best for determination.

The research methodology is analysis of factors influencing organic farming. In December 2007 – February 2008 a quantitative research on organic farmers' opinion, based on a questionnaire survey, was carried out in Lithuania. To ascertain farmers' particular attitudes in detail, the questionnaire included a special part. The Malhotra's methodology was used to identify a random sample, 459 respondents were questioned. The collected initial data were processed by using the SSPS 16.0 software package. The territorial distribution of organic farmers-respondents represented the whole certification data of 2006. In modern empirical social research the validity and reliability of the survey are checked by special statistical instruments; the factorial validation technique was applied for testing quality of the scales. The subscales for respondents' assessment

were characterized by relatively high methodological quality, the internal consistency coefficients are high and reach 0.55–0.85, other controlled indicators are also very good.

The study has shown that only 26% of the respondents consider themselves entrepreneurs, 42% of the respondents feel being partly entrepreneurs (this number quite evenly distributed by size of family farm), 26% of the respondents opposed the statement. Most of the farmers with the largest (80 and more hectares) area consider themselves entrepreneurs and most of the small farmers (up to 10 hectares) do not; the larger the farm, the stronger this attitude. The number of organic-oriented respondents who consider themselves entrepreneurs is 1.5 times larger than the number of the profit-oriented; moreover, their motivation is stronger.

Quite a big number of researchers have observed that younger farmers are more proactive, more responsive to market changes and adapt to changing conditions easier.

According to the responses, in the group of farmers considering themselves entrepreneurs 34% are younger than 40 years, i. e. they are young farmers; nearly 25% of farmers of the same age are in the group of those considering themselves partly entrepreneurs; but 28% of the respondents in this age group do not consider themselves entrepreneurs. It should be noted that majority (nearly 56%) of respondents who consider themselves entrepreneurs are with higher education, people with higher education among the respondents who do not consider themselves entrepreneurs comprise 39%; and in the group those considering themselves partly entrepreneurs those with higher education constitute 52%. The opposite tendency is observed among farmers with basic education (4.3% consider themselves entrepreneurs, nearly 11% do not consider, and 3.1% consider partly). No exceptional tendencies that could prove that as period of organic farming increases the sense of being an entrepreneur gets stronger have been found.

As to the transfer and the guarantee of business continuity (one of the strategic goals of a farm), nearly half of the respondents have already planned to pass the farm on to their children. Such farmers were mainly those with the farm areas of 10–40 hectares or with farms larger than 80 hectares. However, it should be noted that almost 23% of the respondents did not have children yet or their children were too young to deal with the takeover of the farm, and nearly 28% of the farmers did not plan such transfer.

Innovation – a sign of entrepreneurship – could be hard to transfer from conventional to organic farming, therefore a question was included into the questionnaire with the aim to find out how many opportunities, compared to conventional farming, organic farming (excluding support) provides for successful development of the farm (Likert scale was used for selection of response options and analysis). In the group of the respondents who considered themselves entrepreneurs the answers “agree” and “disagree” distributed almost equally, but it should be noted that in this group the number of answers “completely disagree” was almost twice higher than that of the answers “completely agree”. In the group of the farmers who consider themselves being partly entrepreneurs those who disagreed comprised slightly more than half of the respondents, and the number of those who completely disagreed was 2.6 times higher than of those who completely agreed. In the group of the respondents who do not consider themselves being entrepreneurs nearly 57% disagreed and the number of those who completely disagreed was 2.8 times higher than of those who completely agreed. Thus, it must be stated that the prevailing negative attitudes of the respondents indicate limited beliefs in future of organic agricultural production as a business.

Entrepreneurs must possess certain personal characteristics and strong motivation to take on the social, psychological and financial risks. The respondents who considered themselves entrepreneurs aimed to receive adequate income and meet their needs (36%), to create and see future plans (28%), and desired to feel independent (25%). Similar priorities were in the group of the farmers who considered themselves being partly entrepreneurs: to receive adequate income and meet the needs (28%), to create and see future plans (almost 25%) and the desire to feel independent (26%), but significantly lower response variance is hard to explain. Meanwhile in the group of the respondents who do not consider themselves entrepreneurs the priority to receive adequate income and meet the needs was very clear (41%), other priorities were the same, but much less important (20% and 14.5% respectively).

Conclusions:

The analysis of academic literature suggests that most of the analyzed foreign and Lithuanian scientific researches still do not offer a clear definition of well-established concept of a farmer as an entrepreneur. Such definition might establish conditions to improve the legal framework for the farmers and to solve the issues of their family members' rights to ownership.

The empirical study shows that by their personal attitudes organic farmers fall into three groups: farmers considering themselves entrepreneurs, farmers partly considering themselves entrepreneurs, and farmers not considering themselves entrepreneurs. The first and the third groups of the respondents are rather equal by their size.

Respondents with higher education comprise significantly larger proportion among those considering themselves entrepreneurs, and the opposite tendency dominates among the farmers with basic education (4.3% consider themselves entrepreneurs, 3.1% consider partly, and nearly 11% do not consider). No exceptional tendencies that could prove that as the period of organic farming increases the sense of being an entrepreneur gets stronger have been observed.

The three objectives were the same in all groups of the respondents, but the relevance of each objective was different. The farmers who did not consider themselves entrepreneurs prioritized the objective to receive adequate income and meet their needs.

As to business transfer and continuity, almost half of the respondents have already planned to pass the farm to their children, and there were nearly 28% of the farmers who did not plan such transfer.

Keywords: organic farming, farmer, entrepreneur, entrepreneurship.

Straipsnis recenzuotas
Straipsnis gautas 2012 m. rugsėjo mėn., straipsnis priimtas 2012 m. lapkričio mėn.

The article has been reviewed
Received in September 2012; accepted in November 2012.